

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТИПИ ПИТАЛЬНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В ЕСЕ СЕРГІЯ ЖАДАНА

У статті розглянуто структурні особливості питальних речень на прикладі творчості Сергія Жадана, здійснено їхню класифікацію за різновидами, простежено семантику та засоби їх вираження у тексті. У праці схарактеризовано погляди мовознавців щодо проблеми диференціації питальних речень, проаналізовано художні засоби, за допомогою яких виражено естетизм висловленого.

Ключові слова: речення, питальні речення, інтонація, питальні сполучники, есе.

Постановка проблеми. Питальні речення як один із різновидів предикативних одиниць є важливим елементом у процесі комунікації, вони передбачають відповідь співрозмовника на ту чи іншу думку, оформлену у вигляді питання. Такі речення відрізняються від інших типів своїм функціональним призначенням, бо їх метою є одержання інформації, на відміну від мети решти речень – передати інформацію. Засобами вираження таких синтаксичних конструкцій є інтонація, питальні займенники, прислівники, частки, порядок слів.

Мета статті – проаналізувати питальні речення в есе Сергія Жадана зі збірки «Євромайдан: хроніка відчуттів» з погляду структури та семантики.

Аналіз актуальних досліджень. У мовознавстві існують різні підходи щодо класифікації питальних речень. Так, А. П. Загнітко диференціює даний тип речень на власне-питальні, питально-стверджувальні, питально-заперечні, питально-риторичні, питально-спонукальні та емоційно-питальні [4, с. 89].

І. Р. Вихованець виділяє такі типи питальних речень: загальнопитальні і частковопитальні, а також невласне-питальні, які виражають риторичне ствердження чи заперечення і ввічливе спонукання [2, с. 148]. С. П. Бевзенко наводить таку класифікацію: власне-питальні, питально-стверджувальні, питально-спонукальні, риторично-питальні [1, с. 39]. Як бачимо, немає суттєвих відмінностей у класифікації питальних речень, тому в дослідженні есе Сергія Жадана використаємо традиційний підхід щодо їх різновидів.

У колі наукових праць маємо лише поодинокі дослідження творчості Сергія Жадана – сучасного письменника, який гостро і правдиво описує соціальні та

політичні перипетії, що відбуваються в нашому суспільстві, висловлює досить критичні та об'єктивні судження щодо війни на Сході України, влади, державних службовців, пасивності одних громадян і гіперактивності інших. У його романах та есе порушуються актуальні проблеми сьогодення, пов'язані з рівнем життя населення, а також висвітлено думки щодо ймовірних шляхів розвитку країни. Письменник бачить майбутнє України досить позитивним, якщо кожен з українців почне докладати зусиль для розбудови держави, а не ховатиметься за спинами інших.

Виклад основного матеріалу. У низці творів Сергій Жадан використовує питальні речення різних видів, влучно вплітаючи їх у художню тканину текстів. Найбільшу кількість становлять власне-питальні, зокрема питально-з'ясувальні конструкції, які зустрічаємо майже в кожному есе: *«Наскільки усвідомленою була його позиція тоді, двадцять років тому? Наскільки усвідомленим щоразу є наше бажання йти на компроміси, наскільки щирим є наше обурення несправедливістю та неправдою?»* [3, с. 86]. Такі речення мають на меті з'ясувати певні факти, передбачають розгорнуту відповідь: *«І що на них справді чекає?», «Але якщо відкинути суто політичний аспект, якщо подивитись на ситуацію трошки ширше – що з ними буде?»* [3, с. 88]. У конструкціях завдяки логічному наголосу та інтонації виділяється певна лексема, уточнюючи смисл та важливість передачі повідомлення.

Письменник вживає питальні конструкції, побудовані одним-двома словами, що створює ефект швидкого переходу однієї думки на іншу, а відтак швидкої зміни образних асоціацій читача: *«Побиття студентів?», «Кров?», «Покарати правоохоронців? За що? Відставка уряду?», «Брехня?», «Продажність?»* [3, с. 88]. Відповідь на кожне з них надзвичайно влучна та лаконічна, що свідчить про неабиякий талант та майстерність митця. Чимало речень такого типу починаються питальними сполучниками *що*: *«А ось що буде з пенсіонерами? Що буде з незахищеними соціальними прошарками? Що буде з дітьми та молоддю?», «Що нам робити з нашими демонами? Що робити з нашими янголами?», «Що залишається поза ідеями?», «Що ж натомість потребує віри?»*; *хто*: *«Хто з*

ваших знайомих змінив свої погляди? Хто з них за цей час перейшов на інший бік? Хто прозрів й отямився?». Питально-з'ясувальними реченнями щодня користуються всі мовці, незалежно від ситуації та співрозмовника, бо без запитань людина не може отримати ту чи іншу потрібну інформацію.

Окремий різновид становлять власне-питальні, а саме питально-уточнювальні речення, яких не так багато у творах: *«Едуарде Веніаміновичу, ви бачили коли-небудь харківських мера з губернатором?», «Говорите, мер-господарник?»* [3, с. 91, 95]. Комунікативна ціль поданих конструкцій – підтвердження або заперечення змісту висловленого у формі короткої відповіді *так* або *ні*. Такі речення не вимагають розгорнутого викладу думок із залученням аргументованих тверджень стосовно якогось питання, а є лише способом встановлення певної життєвої позиції мовця.

Більшість дослідників виділяють риторичні питальні речення, які вважаємо різновидом невластивих-питальних предикативних одиниць. Такі конструкції містять у собі приховане питання і не передбачають відповіді: *«Тому про яке можливе порозуміння взагалі може йтися? Про яку єдність і консолідацію?», «Зрештою, що поганого в тому, що твоя вимова не відповідає якимось нормам? Що поганого в тому, що ти тримаєшся своєї території й навіть не думаєш від неї відмовлятися?»* [3, с. 88, 91]. Риторичні речення змушують задуматися над висвітленими питаннями та є засобом привернення й загострення уваги реципієнта, вони виражають певну експресивність, створюють ефект уявного діалогу.

Сергій Жадан застосовує художній прийом висхідної градації, апелюючи до важливих проблем політики: *«Які тут можуть бути дискусії? Як, скажімо, ставитись до людини, яка відкрито підтримує репресії проти своїх співвітчизників? Як називати політиків, які воюють із власним населенням? Як називати президента, який чотири тижні ховається від громадян, а коли з'являється – викликає хіба що бажання знову кудись його заховати? Як при цьому називається оточення президента, котре його прикриває? І як називаються громадяни, які таких політиків підтримують? Як нам усім жити*

разом після завершення революції?» [3, с. 93]. Відповідь на такі речення або ж є очевидною, або її взагалі не існує у зв'язку з масштабністю порушених проблем. У таких конструкціях, використаних автором, відповідь передбачена, але у кожного читача вона буде відрізнятися відповідно до віку, статі, професії, соціального стану тощо.

Питально-спонукальні речення виражають безпосереднє чи опосередковане спонукування, заклик до певної дії: *«... (ну, клінічний сценарій розвалу нашого державного утворення не розглядаємо, правда ж?)»*, *«Хіба не ти маєш про це весь час пам'ятати? Хіба це не частина твоєї відповідальності?»* [3, с. 88, 91]. У поданих реченнях дієслово вжито у формі другої особи множини і першої особи однини наказового способу. Предикативні одиниці мають висхідну інтонацію, що є засобом наголошення, увиразнення тієї чи іншої думки. Семантика та зміст питально-спонукальних речень в есе письменника мають підсвідомий вплив на реципієнта, адже конструкції нагромаджуються після розповідних речень, подаються ніби фрагментами, що підсилює настрій рішучості до виконання тих дій чи процесів, про які йдеться.

Перепитувально-питальні речення використовуються з метою перевірки, пересвідчення достовірності попереднього висловлення через неправильне його розуміння чи сприйняття співрозмовником: *«Говорите, мер-господарник?»*, *«Ну, як невеликого?»*, *«Неправильно бути зі Сходу?»*, *«Як це – не треба говорити про розбіжності?»* [3, с. 95, 100]. Цей різновид предикативних одиниць зазвичай вживається в діалогічному мовленні задля підтримання контакту, нерідко з певними емоційними відтінками і передбачає повторення попередньо сказаного, пояснення, аргументації, наведення фактів щодо сумнівної чи незрозумілої інформації. Перепитування підсилює важливість судження, створює ефект мисленнєвого повернення до контексту прочитаного, затримує і водночас активізує потік свідомості читача.

Висновки. Структура питальних речень в есе Сергія Жадана досить різнопланова й водночас об'єднана темою трагічних подій на Сході України, політичних процесів, що відбуваються у державі, шляхів розвитку та відродження

країни. Речення подані живою розмовною українською літературною мовою, якою послуговуються свідомі громадяни. Усі питальні речення в есе письменника є логічними вкрапленнями основного тексту, без яких художній твір набуває ознак простого фактажу, не має контакту, уявного спілкування з читачем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. Сучасна українська мова. Синтаксис: навч. посіб. / за ред. С. П. Бевзенко, Л. П. Литвин, Г. В. Семеренко. Київ: Вища шк., 2005. 270 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови: Синтаксис. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
3. Євромайдан: хроніка відчуттів [колекція есе Тараса Прохаська, Івана Ципердюка, Юрія Андруховича, Сергія Жадана, Юрія Винничука]. Брустурів: Дискурсус, 2014. 156 с.
4. Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с.

HORBATENKO I. S. STRUCTURAL-SEMANTIC TYPES OF PATIENT MODULE IN ESSAY SERGIYA ZHADANA

The article deals with the structural features of questionery on the example of Sergei Zhadan's creativity, their classification by varieties, their semantics and the means of their expression in the text. The work describes the views of linguists on the problem of the differentiation of questionery sentences, analyzes the artistic means by which the expressed aestheticism is expressed.

Keywords: sentence, question sentences, intonation, questioning, essay.